

Vaikų teisė į sveikatą – iššūkliai įgyvendinant Vaiko teisių konvenciją Lietuvoje

Dainius Pūras

**Konferencija „Lietuvos tarptautiniai
įsipareigojimai vaikams – ar pastebime pažangą?**

2018 11 23

Tarptautiniai įsipareigojimai – tai naudingas „kompasas“

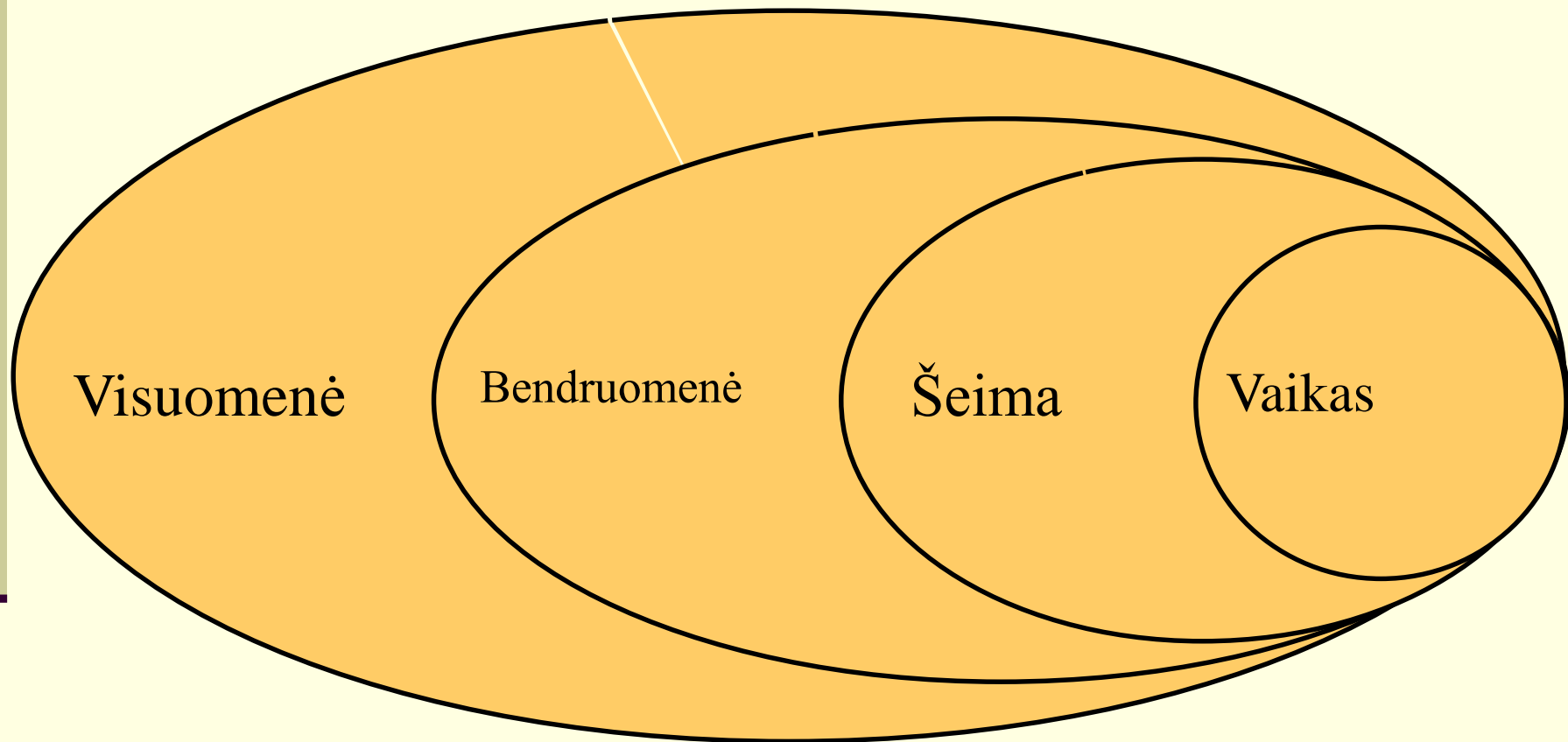
- Kai Lietuva prisijungė prie Vaiko teisių konvencijos ir kitų konvencijų, iš pradžių buvo daug politinės valios ir visuomenės entuziazmo remtis rekomendacijomis ir šiuolaikiniais principais
- Vėliau šiuolaikiniams vaiko teisių ir žmogaus teisių principams Lietuvoje vis labiau imta priešintis
- Reakcija į rezonansinius įvykius vaizdžiai iliustruoja grėsmingą situaciją, kad Lietuva nebeturi modernios valstybės vizijos tokiose svarbios srityse kaip vaikų teisių apsauga ir parama šeimoms. Vis dažniau pasiklystama „tarp trijų medžių“
- Dauguma svarbiausių tarptautinių organizacijų rekomendacijų yra atmetamos dėl įsivyravusių ideologinių nuostatų priešintis šiuolaikiniams žmogaus teisių principams
- Turime suvokti kad, turėti „kompasą“ ir jo kryptį laikytis – reikia ne Ženevai ar Briuseliui, o Lietuvai, nes tai vienintelis kelias į sėkmę.

Lietuvos ypatumai

- 1990-2000: aistringai veržiamasi iš totalitarinės paslaugų kultūros link modernios vizijos, daug “pilotinių” paslaugų, projektų, programų, klesti NVO
- 2000-2007: pirmi stagnacijos požymiai, ypač įstojus į ES (“priėmė, vadinasi galima atsipalaiduoti”)
- 2007 iki dabar – regresas: nepaisoma svarbiausių žmogaus teisių ir vaiko teisių principų, dažnai sąmoningai nevykdomos tarptautinės rekomendacijos, išradinėjami „tautiniai dviračiai“

Kompleksinė pagalba vaikams ir šeimoms

Ekologinis modelis

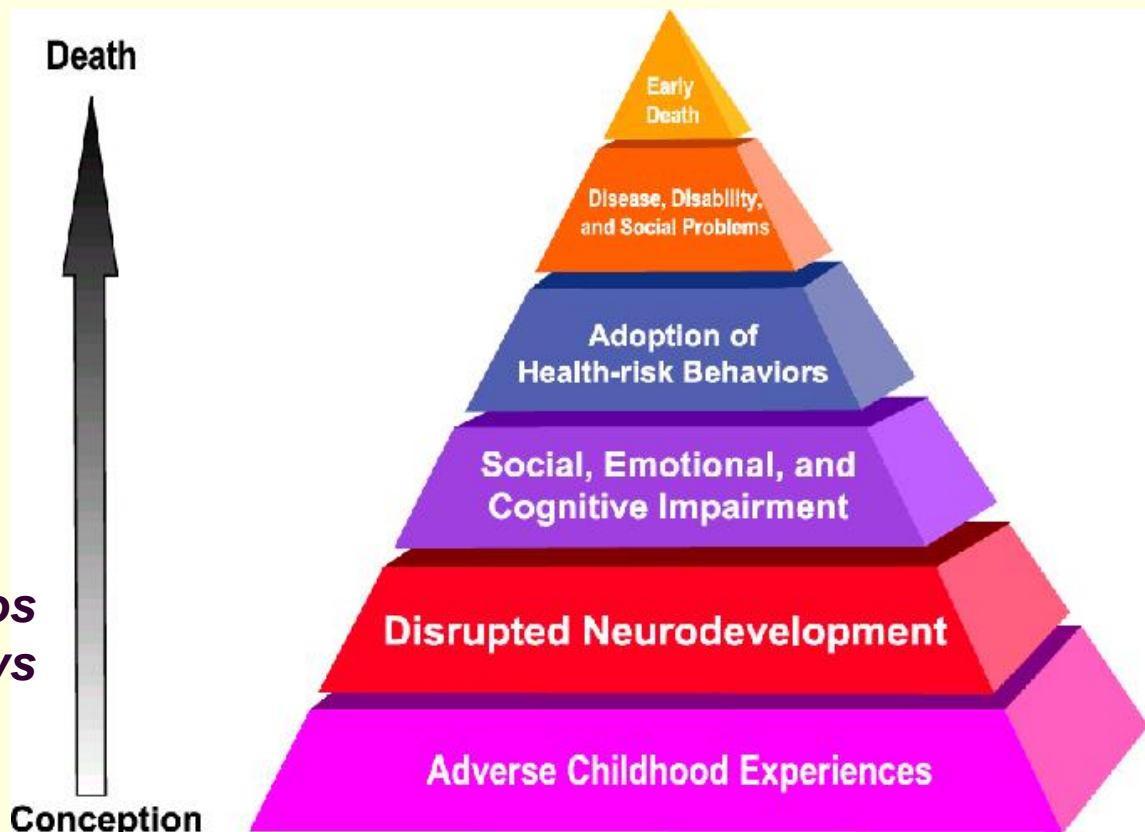
Lietuva: visuomenės susidomėjimą sukėlę įvykiai 2015-2017 metais

- Vaikų ir paauglių savižudybių epideminis mąstas
- Paviėšinti grubūs vaikų teisių pažeidimai Švėkšnos specialiojo ugdymo centre
- Paviėšinti vaikų teisių pažeidimai vaikų socializacijos centruose
- Paviėšinti faktai apie žiaurų elgesį su neįgaliaisiais nuolatinės globos įstaigose
- Vaikų išnaudojimas Viešvilės vaikų globos namuose
- Užsitęsusi krizė atsisakant vaikų psichikos sveikatos priežiūros paslaugų plėtos ir nerandant lėšų investuoti į Vaiko raidos centro tinkamą plėtrą
- Lietuvos ir kitų valstybių požiūrių į vaikų globą ir vaikų teisių apsaugą interpretacija
- Tragiška dviejų vaikų žūtis šulinyje (Kėdainių raj., 2016 metų sausio mėn.)
- 2017 m. pradžioje – 4 m. vaiko žūtis. Pagaliau 2017 02 14 priimtas įstatymas draudžiantis bet kokį smurtą prieš vaikus
- 2018 metų rudens įvykiai ir visuomenės, politikų bei žiniasklaidos reakcija į juos
- Brandus valstybės ir visuomenės atsakas turi būti – ne blaškytis tarp kraštutinių, o pripažinti sistemine nesėkme vaikystės politikoje ir parodyti politinę valią pradedant esmines nuoseklias permainas šioje gyvybiškai svarbioje srityje.

ACE indeksas

Adverse Childhood Experiences (ACE)
Nepalankios vaikystės patirtys

Mechanizmai, per kuriuos nepalankios vaikystės patirtys daro įtaką žmogaus sveikatai

ACE indeksas (2)

3 ACE tipai:

ABUSE

Physical

Emotional

Sexual

NEGLECT

Physical

Emotional

HOUSEHOLD DYSFUNCTION

Mental Illness

Incarcerated Relative

Mother treated violently

Substance Abuse

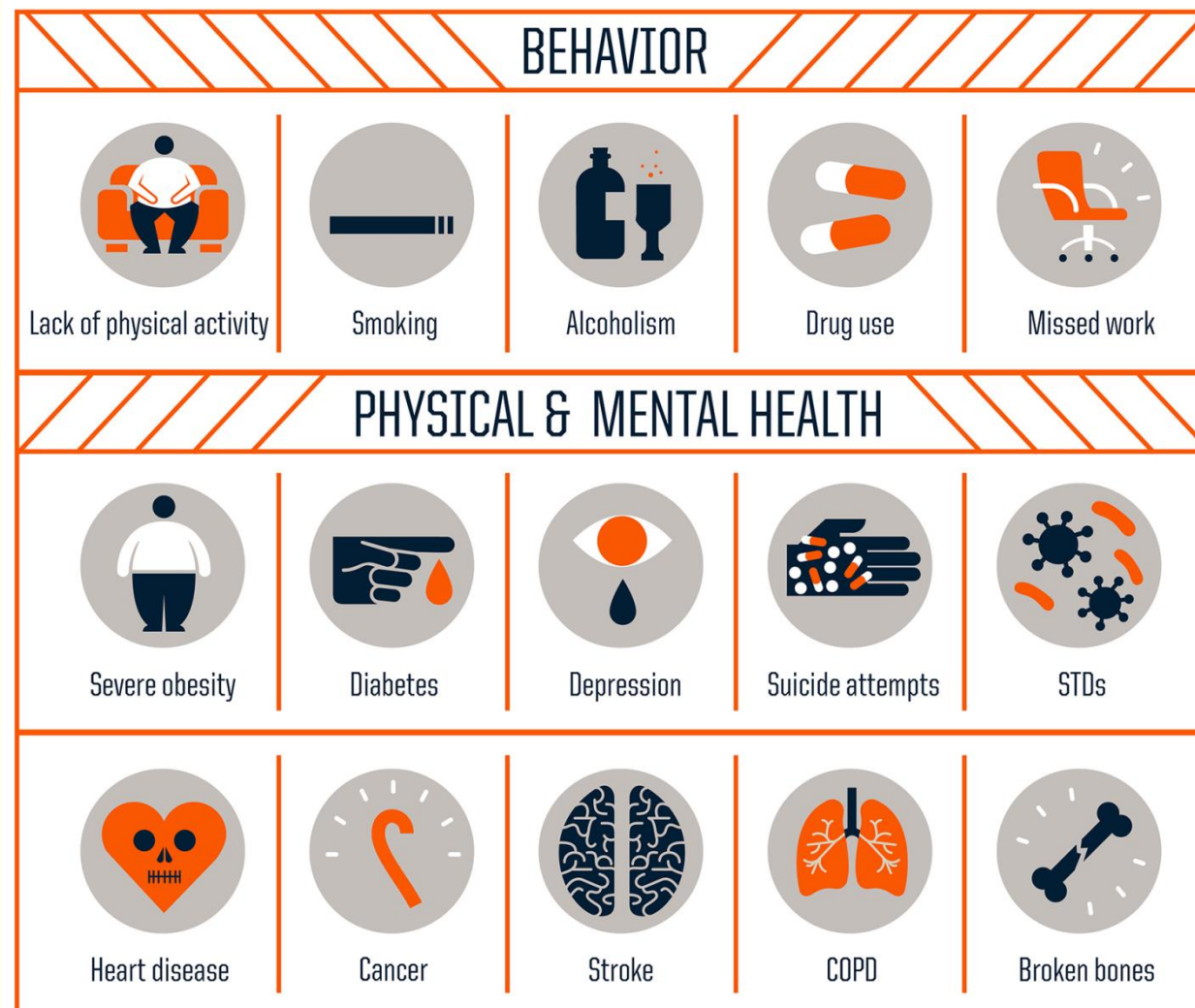

Divorce

10 klausimų, kurių turėtų paklausti kiekvienas gydytojas.

ACE indeksas (3)

ACE didina šių sutrikimų riziką:

Vaikų psichikos sveikata: problemos aktualumas pasaulyje ir Europoje

- 20 amžiaus pabaigoje pasaulyje vaikų sergamumo struktūroje išsivyrąja elgesio ir psichikos sutrikimai
- PSO, ES rekomendacijos. Helsinkio ministrų konferencijos (2005) dokumentai, ES Žalioji knyga psichikos sveikatos klausimais (2005). Europos Psichikos sveikatos ir gerovės Paktas (2008) Lietuvos valstybinė psichikos sveikatos strategija (2007)
- Subrendęs poreikis iš esmės keisti investicijų į vaikų psichikos sveikatą kokybę, kiekybę ir kryptį

Veiksmingos prevencijos pavyzdžiai

- Rizikos grupių šeimų lankymas (pozityvi psichologinė pagalba, socialinis darbas), gimus vaikui (home visiting), Toksinio streso prevencija, apsaugant vaiką nuo smurto ir nepriežiūros šeimoje ir įstaigoje
- Antrinio lygio prevencija, teikiant psichosocialines intervencijas ikimokyklinio ir jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams su elgesio ir emocinėmis problemomis
- Bendruomenių stiprinimas, didinant individų ir grupių tarpusavio bendradarbiavimą, integruojant pažeidžiamas grupes
- Savižudybių prevencijos ir postvencijos programos mokyklose; vaikų patyčių (bullying) prevencijos programos
- BPG bei kitų pirminio lygio sveikatos priežiūros specialistų ir pediatrų įtraukimas
- PSO smurto prieš vaikus prevencijos strategija: INSPIRE

JT VAIKŲ TEISIŲ KONVENCIJA

- Konvencija (1989) - subrandintas pasaulio iššūkis ankstesnei tradicijai, kurioje vaikas yra vien pasyvus apsaugos (globos) objektas
- Valstybės ir tėvų vaidmens subalansavimas – siekti, kad ir vienu, ir kitu vaidmuo būtų nei per mažas, nei per didelis (vengti nepasiteisusių kraštutinių)
- Vaiko tinkamos socialinės ir emocinės raidos esmė – nuolatinis jo savarankiškumo ugdymas, siekiant brandžios už save atsakančios asmenybės. Paauglių teisės ir laisvės
- Konvencijos 12 straipsnis – vaiko teisė būti išgirstam (“dalyvavimo principas”)
- Konvencijos 19 straipsnis - teisė būti laisvam nuo bet kokios prievartos

JT Vaiko teisių konvencijos principai

- Vaiką ir vaikystę reikia apsaugoti (globoti), kartu atsižvelgiant į vaiko kasdien stiprėjančias kompetencijas savarankiškai spręsti
- Vaikas nebėra pasyvus apsaugos objektas. Jis yra savo teisių aktyvus savininkas (subjektas). 5 straipsnis ir 12-16 straipsniai reiškia kad tėvai ir valstybė turi skatinti vaiką vystytis link virsmo savarankiška ir atsakinga asmenybe
- Lietuvos ir viso regiono specifika – būtinybė peržiūrėti bazinius principus santykiuose VAIKAS – TĖVAI – VALSTYBĖ ir ieškoti optimalios pusiausvyros ir naujos santykių kokybės.
- JT VT Konvencija – geras kompasas, belieka juo nuosekliai remtis

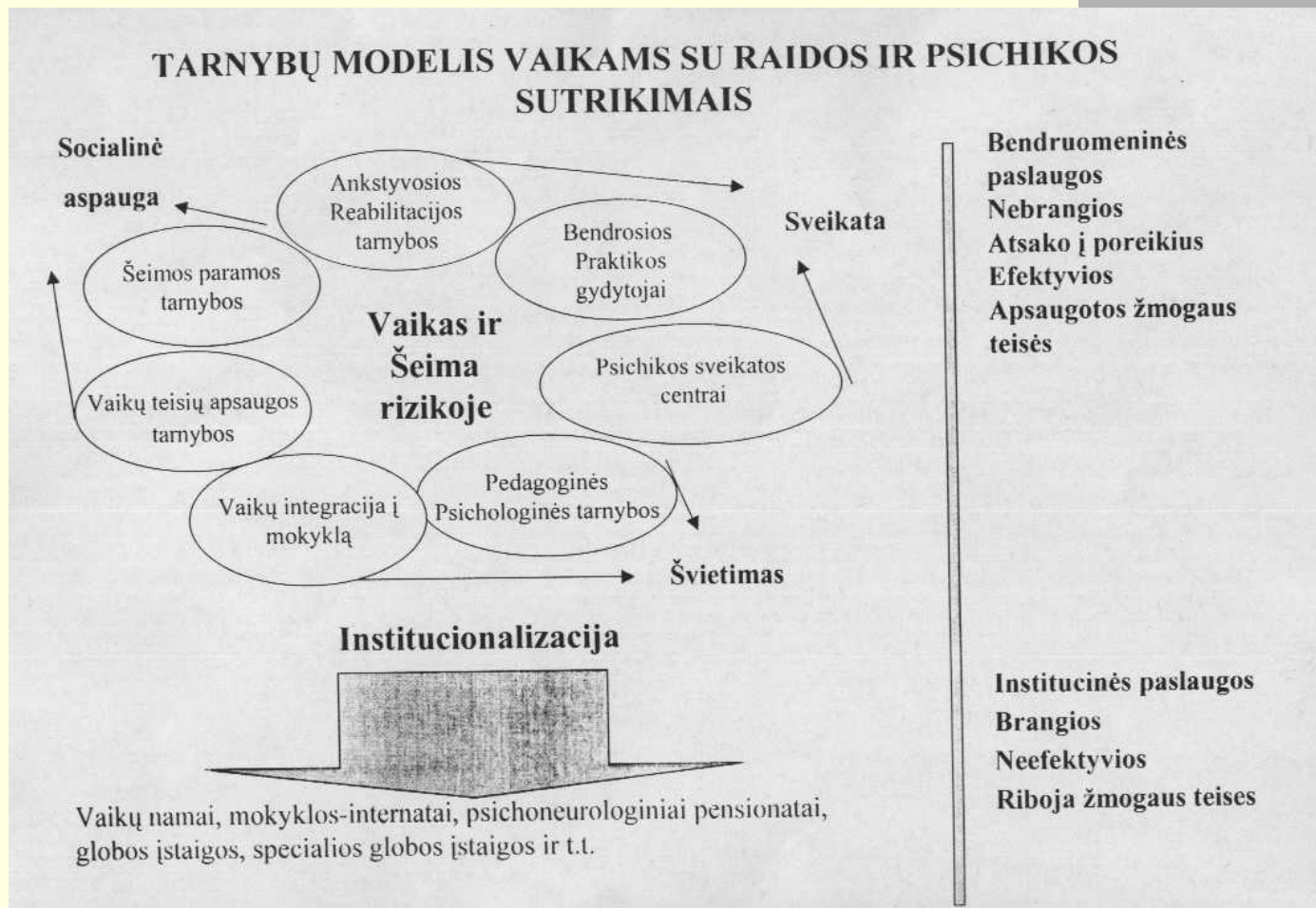
JT Vaiko teisių komiteto rekomendacijos Lietuvai (2013)

- Priimti naują su VTK nuostatomis derantį vaiko teisių apsaugos įstatymą bei užtikrinti šio įstatymo įgyvendinimą
- Parengti vieningą vaiko teisių politiką (strategiją)
- Stiprinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą vaikų teisių apsaugos srityje
- Užtikrinti vaiko pilietines teises ir laisves („gyvybės langelių“ kritika)
- **Smurto prieš vaikus prevencija:** įtvirtinti fizinių bausmių draudimą, parengti nacionalinę visų formų smurto prieš vaikus įveikimo strategiją, užtikrinti psichoterapinę ir kitą pagalbą vaikams patyrusiems prievartą
- **Šeimos aplinka ir alternatyvi globa:** teikti pagalbą emigruojančių tėvų vaikams; stiprinti tėvystės įgūdžius; suteikti šeimos aplinkos netekusiems vaikams alternatyvią neinstitucinę globą; pagreitinti įvaikinimo procesą

JT Vaiko teisių komiteto rekomendacijos Lietuvai (2013)

- Padidinti finansavimą vaikų ir nėščiųjų sveikatos priežiūros programoms
- Komitetas susirūpinęs dėl informacijos apie seksualinę ir reprodukcinę sveikatą paaugliams trūkumo, taip pat dėl to kad trūksta draugiškų vaikams ir paaugliams paslaugų bei kontracepcijos ir konfidencialių LPL testų
- Užtikrinti kad paaugliai galėtų gauti konfidencialų konsultavimą ir gydymą
- Įvesti privalomą lytinės ir reprodukcinės sveikatos dalyką į mokyklų programas
- Veiksmingai spręsti aukšto paauglių savižudybių paplitimo problemą
- Pagerinti vaikų ir paauglių psichikos sveikatos priežiūros paslaugas, ir kokybės ir kiekybės (apimties) prasme

Vaiko raidos centre 1993 m. sukurtas paslaugų modelis Lietuvai

Lietuvos pastangos investuoti į vaikystę – gerųjų praktikų/politikų pavyzdžiai

- Gera infekcinių ligų kontrolė
- Maži naujagimių ir kūdikių mirštamumo rodikliai
- Gera vaikų fizinės sveikatos priežiūra
- Plati koalicija nukreipta prieš patyčių epidemiją mokyklose. Mokslo žiniomis pagrįstų patyčios prevencijos metodų sisteminis taikymas mokyklose
- Sėkmė stabdant „karą keliuose“
- Seimo 2007 m. priimta psichikos sveikatos strategija (tačiau iki šiol nepradėta įgyvendinti)

Psichikos sveikatos strategija (2007)

- 30.12. **Plėtoti vaikų psichikos sveikatos priežiūros paslaugas** (ambulatorines, stacionaro, dienos stacionaro, krizių intervencijos, individualios, grupinės ir šeimos psichoterapijos), **didinant šių paslaugų mastą**, specializuojant stacionaro ir dienos stacionaro skyrius pagal vaikų amžių, **gerinant šių paslaugų kokybę** ir kuo daugiau perduodant bendrojo profilio medicinos (pediatrijos) įstaigoms. **Sukurti specializuotas paslaugas paaugliams ir jaunuoliams**: paauglių stacionaro skyrius, ilgalaikės psichosocialinės reabilitacijos (resocializacijos) paslaugas paaugliams su sunkiais elgesio ir socializacijos sutrikimais, specialias reabilitacijos paslaugas paaugliams, priklausomiems nuo alkoholio ir narkotikų. Užtikrinti ypač geros kokybės paslaugas, atsižvelgiant į paauglių ir jaunuolių poreikius ir ypatumus. **Plėtoti vaikų raidos sutrikimų ankstyvosios reabilitacijos paslaugas, didinant jų apimtį, gerinant kokybę ir sukuriant alternatyvą kūdikių namų ir kitų valstybinių vaikų globos institucijų tinklui.** Plėtoti ir integruoti į pediatrijos paslaugų infrastruktūrą vaikų psichikos sveikatos priežiūros ir socialinės (raidos) pediatrijos paslaugas. Įtraukti į šeimos gydytojų rengimo programą vaikų psichikos sveikatos priežiūros, tėvų ir vaikų santykių ir krizių kursus.

Vaikų teisių apsauga: Lietuvos prioritetinės problemos

- Vaikų apsauga nuo bet kokio smurto (požiūriai, įstatymai, prevencija, postvencija)
- Vaikų apsauga nuo institucinės globos ir institucinės prievartos
- Vaikų santykių su tėvais, mokytojais, bendraamžiais kokybė ir būdai ją gerinti
- Plėtoti draugiškas ir veiksmingas paslaugas šeimoms
- Plėtoti draugiškas ir veiksmingas paslaugas paaugliams
- Būtina veiksmingų prevencijos, gydymo ir reabilitacijos paslaugų plėtra vaikų ir paauglių psichikos sveikatos ir raidos pediatrijos srityje

Prievartos prieš vaikus prevencija ir pasekmių prevencija: sveikatos sistemos vaidmuo

- Įtarti, atpažinti ir pranešti - kiekvieno, taip pat ir medikų pareiga
- Teikti pagalbą tėvams kad būtų kuo geresnės motinystės/tėvystės kompetencijos. BPG, šeimos gydytojai, bendruomenės slaugytojai.
- Teikti psichosocialines intervencijas vaikams, tėvams, šeimoms, esant smurto ir nepriežiūros rizikai
- Teikti psichosocialines intervencijas vaikams kurie patyrė bet kokią smurtą
- Aiškinti politikams ir visuomenei apie smurto šeimoje ir institucinės globos mažiems vaikams (kūdikių namų) daromą žalą
- Aiškinti politikams ir visuomenei apie tai, kokią pagalbą turi gauti šeimos, auginančios vaikus, kad būtų sustabdyta smurto prieš vaikus epidemija
- Užtikrinti, kad sveikatos priežiūros įstaigose (pvz., teikiant psichiatrijos paslaugas) nebūtų smurtaujama
- **SVEIKATOS SEKTORIAUS VAIDMUO SMURTO PRIEŠ VAIKUS PREVENCIJOJE YRA LABAI SVARBUS**

Kliūčių, grėsmių ir nesėkmių pavyzdžiai

- Stipri tendencija nevykdyti tarptautinių organizacijų (JT, ES, ET, PSO) rekomendacijų. Konfliktas tarp pripažintų tarptautinių principų ir Lietuvos sprendimų šeimos ir vaikystės politikoje
- Esant tokiam nepalankiam kontekstui, trūksta politinės valios užpildyti esmines sistemines spragas:

nepradedama nuosekliai investuoti į tėvų kompetencijos ir įgūdžių ugdymą
neplėtojamos veiksmingos bendruomeninės paslaugos rizikos grupių vaikams ir šeimoms

neįgyvendinamos konkrečios priemonės užtikrinant vaiko teisę būti apsaugotu nuo bet kokio smurto (JT Vaiko teisių komiteto Bendrasis komentaras N.13, 2011)

iki šiol nepakankamai investuojama į veiksmingas alternatyvas dviems blogybėms – smurtą prieš vaikus šeimose ir institucinės globos sistemoje; 2014-2020 m. laikotarpio ES struktūrinių fondų lėšos gali būti panaudotos taip pat ydingai, kaip ir 2007-2013 m. Transinstitucionalizacija

Nevykdomos Psichikos sveikatos strategijos (2007) svarbiausios nuostatos vaikų psichikos sveikatos srityje. Problemų turintys tėvai ir vaikai tegali tikėtis medikamentinio gydymo.

Kliūčių, grėsmių ir nesėkmių pavyzdžiai

- Valdžios institucijos vis dar nelaiko brandžių NVO lygiaverčiais partneriais tiek priimant sprendimus tiek teikiant modernias paslaugas.
- Nėra nepriklausomo vaikystės politikos formulavimo ir įgyvendinimo vertinimo.
- Darant svarbius sprendimus, ignoruojami pasikeitę prioritetai, mokslo žinios ir netgi pamatiniai principai bei vertybės.
- Vaikų teisių apsaugos infrastruktūra skylėta, vietoj sisteminių reformų veikiama “gaisro gesinimo” būdais.
- Prastas bendradarbiavimas tarp sektorių, atsakingų už vaikystės politiką. Daugumos modernių paslaugų plėtra pasiklydusi tarp kelių ministerijų – tai rodo, kad Vyriausybė šioje svarbioje srityje neveikia.
- Savivaldybės neskiria tinkamo dėmesio vaikystės programų plėtrai ir veiksmingai vaikų teisių apsaugai.

Vaikystės politika: iššūkių įveikimo strategija ir taktika

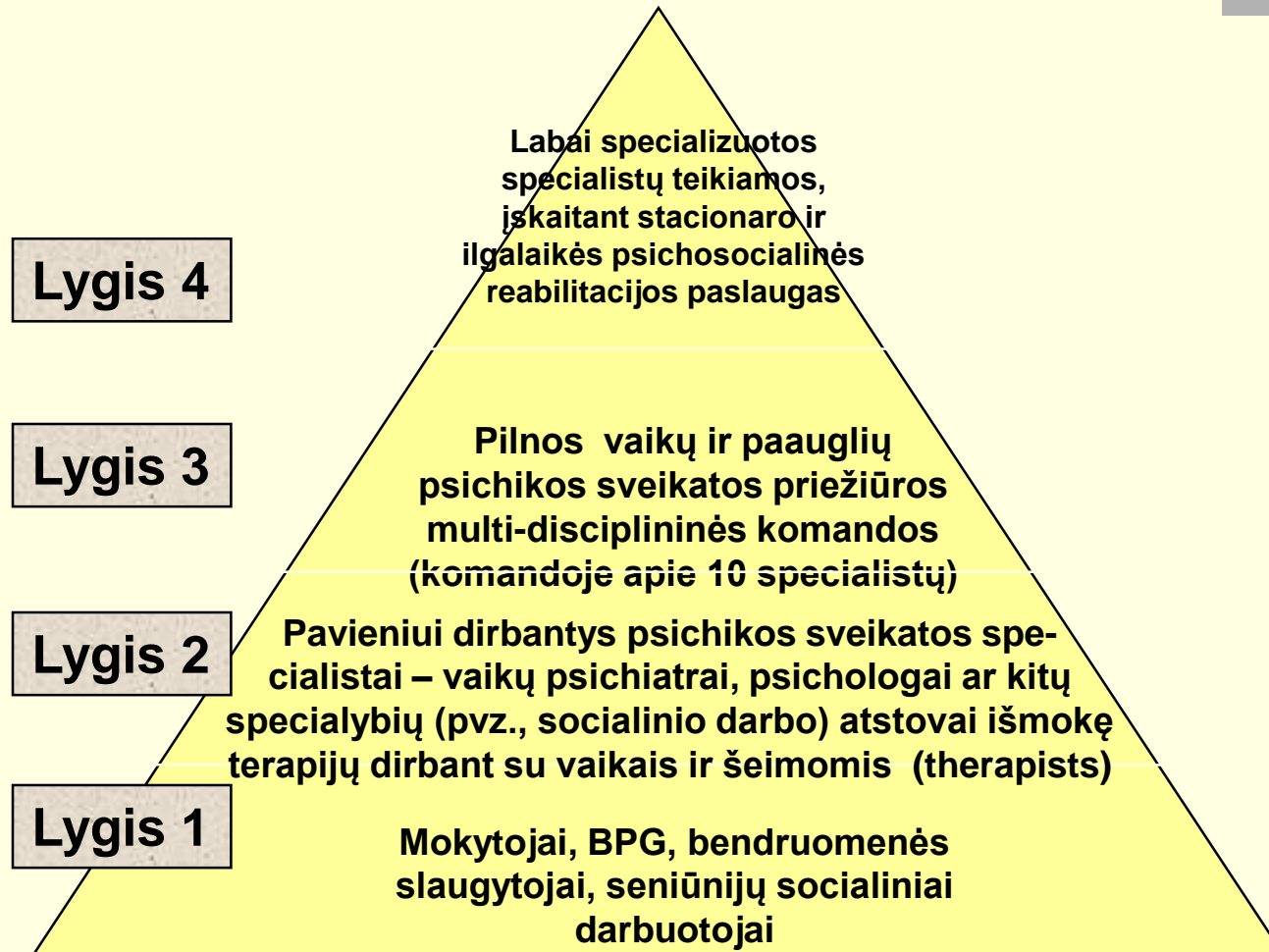
- Skirtingų vertybinių nuostatų koegzistavimas – būtina siekti nacionalinio susitarimo dėl esminių vaikystės politikos krypčių. JT VT Konvencija, 2013 m. rekomendacijos Lietuvai ir 2017 m. Vaikų „nemušimo“ įstatymo priėmimas – tinkamas „kompas“.
- Užtikrinti veiksmingų prevencinių programų tęstinį finansavimą. Būtina sudaryti plačias galimybes, kad ES ir kiti tarptautiniai fondai būtų skirti veiksmingoms bendruomeninėms šeimoms stiprinančioms paslaugoms plėtoti.
- Vykdyti nepriklausomą JT VTK ir vaikystės politikos įgyvendinimo monitoringą aktyviai įtraukiant NVO į stebėsenos procesą.
- Užtikrinti kad vaikai dalyvautų priimant juos liečiančius sprendimus (JT Vaiko teisių konvencijos 12 str.).
- Grįžti į nuoseklus Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo kelią ir perimti geriausias praktikas iš valstybių, kuriose vaikai yra sveikiausi, saugiausi ir laimingiausi (žr. grafiką, demonstruojantį Europos valstybių sėkmes ir nesėkmes kuriant sveikas visuomenes)

Dažniausiai pasitaikantys vaikų psichikos ir raidos sutrikimai

- Dėmesio trūkumo ir aktyvumo sutrikimas (ADHD)
- Autizmo spektro sutrikimai
- Elgesio sutrikimai
- Emocijų sutrikimai
- Depresija
- Obsesinis-kompulsinis sutrikimas
- Valgymo sutrikimai
- Intelektų sutrikimai

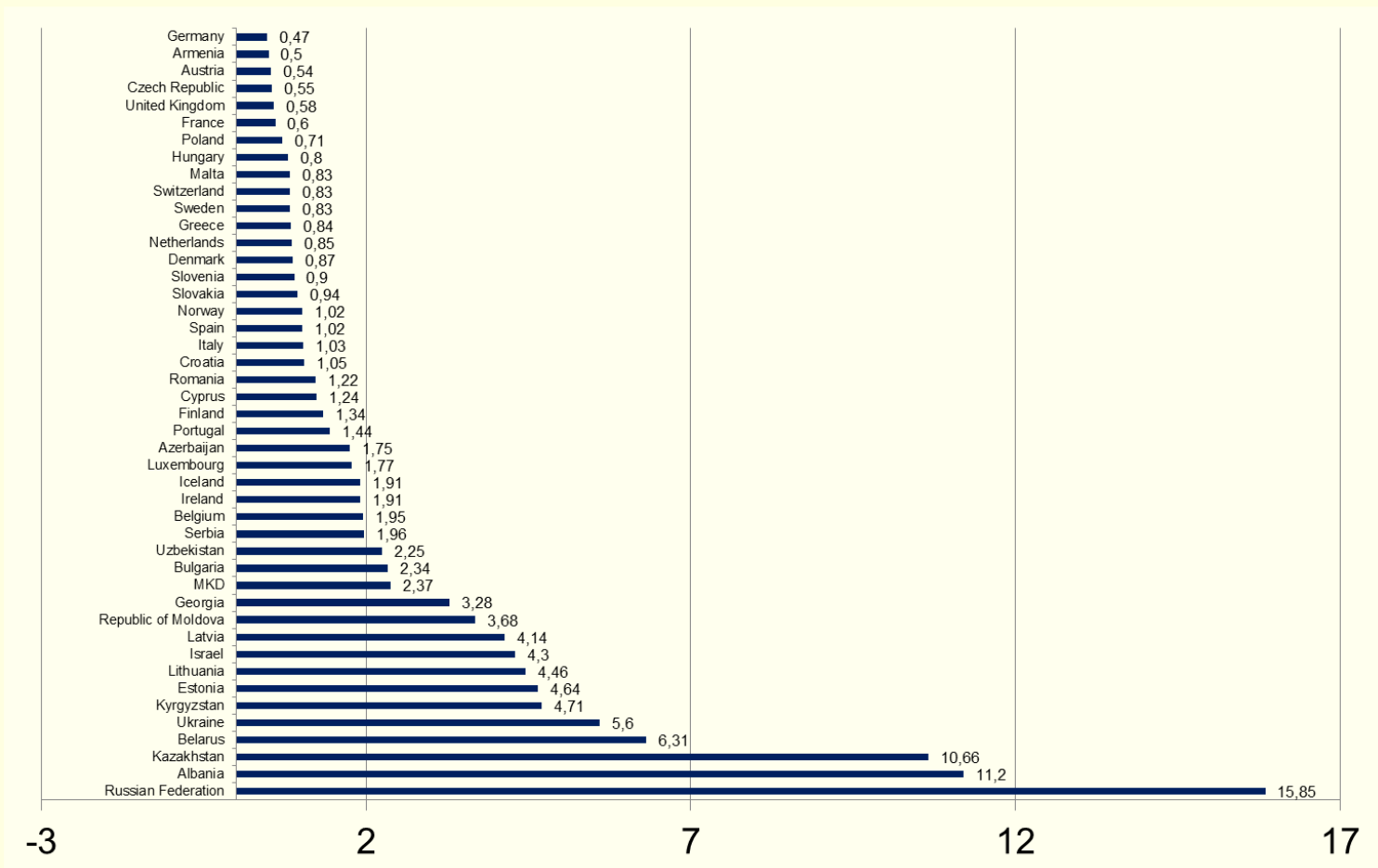
Šeimos, auginančios vaikus su šiais sutrikimais, dažnai negali tikėtis prieinamos ir kokybiškos pagalbos. Spragos Lietuvos sveikatos sistemoje – viena iš svarbiausių kliūčių 2017 02 14 įstatymui įgyvendinti

Vaikų ir paauglių psichiatrijos paslaugų modelis

Kelių lygių modelis, taikomas daugelyje pasaulio valstybių.
Siūloma kad jis atsirastų ir Lietuvoje

Homicidų (žmogžudysčių) paplitimas 10-29 m. amžiaus jaunimo tarpe Europos regione (PSO, 2010)

Sąmokslų teorijų sklaidos pavyzdys

JUVENALINĖ JUSTICIJA

Šeimos instituto griovimo priemonė

TROJOS ARKLYS

Lietuvos piliečiai

Tai mūsų šeima, mūsų vaikai, mūsų gyvenimas.

Mūsų šeima sprendžia kaip maitinti, kaip rengti, ko mokyti ir kaip auklėti savo vaikus.

Mes auklėjame vaikus, neleidžiame blogai elgtis, jeigu reikia – nubaudžiame.

Mes patys sprendžiame savo šeimos vidinius konfliktus.

Tėvai ir vaikai – Lietuvos piliečiai ir turi lygias teises.

Jeigu kažkas pasikėsins į mūsų šeimos vientisumą, mes turime teisę gintis.

Juvenalinė justicija

Mes turime teisę tikrinti kiekvieną šeimą ir atimti bet kokį vaiką be teismo sprendimo.

Mes diktuojame tėvams vaikų auklėjimo metodus, kuriuos jie privalo vykdyti.

Bet koks kitoks auklėjimas – tai smurtas ir vaikų teisių pažeidimas. Jis yra draudžiamas.

Vaikas privalo mums skustis bet kokio konflikto šeimoje atveju.

Vaikų teisės aukščiau už tėvų teises. Tėvų kaltumo prezumpcija.

Mes – ypatinga instancija, nepavaldi nei valstybės, nei tarptautinėms teismams.

Sąmokslų teorijų sklaidos pavyzdys

DĖMESIO!!! MOBILIZACIJA!!! DĖMESIO!!! MOBILIZACIJA!!!

2013-06-06, ketvirtadienis 12:00, BNS konferencijų salėje,
Jogailos 9/1, Vilnius

"Didysis vaikų gynėjas" Dainius Pūras su savo stipriai iš įvairių tarptautinių fondų finansuojama svita rengia press konferenciją apie būtinumą priimti naujasias Šalaševičiūtės bei Valiukevičiūtės įstatymo pataisas.

Plaus visiems smegenis, kaip gyvybiškai svarbu uždaryti valstybinius globos namus ir jų vietoje pristeigti privačių UAB'ų bei įvaikinimo agentūrų, kurios, pagrobtus iš tėvų vaikiukus, iš karto atiduos potencialiems įtėviams.

ŠITIE, TARPTAUNĖS PREKYBOS VAIKAIS GRUPOUTĖS ATSTOVAI, YRA PRIVERSTI UŽSIIMTI VISUOTINE PROPAGANDA, NES TYLIAI, KAIP PLANAVO, PATAISŲ PRASTUMTI JIEMS NEPAVYKO.

JIEMS NEPAVYKO, NES FB GRUPĖS "NELEISIME VALDŽIAI GROBTI MŪSŲ VAIKŲ" NARIAI UŽKIRTO TAM KELIĄ.

TODĖL KVIĘČIAME VISUS AKTYVIAI OPONUOTI IR TOLIAU. RENKAMĖS 11val. SU PLAKATAIS IR TVIRTA POZICIJA, JOG GLOBALISTŲ PLANAS, SUGRIAUTI ŠEIMOS INSTITUTĄ, LIETUVOJE NIEKADA NEBUS ĮGYVENDINTAS. TEGUL LIBERASTIŠKAS PASAULIS SUŽINO, KAD LIETUVIAI NEPASIDUOS IR KOVOS UŽ SAVO VAIKUS!!!

Apibendrinimas

- Lietuva turi geras galimybes veiksmingai investuoti į vaikystės politiką ir nuosekliai įgyvendinti vaikų teisių apsaugos bei paramos šeimoms principus.
- Tai stipriai prisidėtų prie socialinio kapitalo ir visuomenės gerovės stiprinimo, padėtų įveikti dideles socialines visuomenės problemas (atskirtis, bejėgystė, emigracija).
- Tačiau kol kas atsisakoma laikytis „kompaso“ – krypties, kurią Lietuvai rekomenduoja gausūs tarptautiniai dokumentai žmogaus teisių srityje. Dažnai renkama kitą kryptį (pvz., eskaluojama parama „tradicinei šeimai“, tarptautinės rekomendacijos pateikiamos kaip prieštaraujantys „tautinėms vertybėms“).
- Sėkmei reikalinga politinė valia permainoms viršuje ir permainų palaikymas visuomenėje. Politikai, vidurinioji klasė ir visuomenės elitas turi remti modernias ir veiksmingas permainas ir atsiriboti nuo tų jėgų, kurios yra regreso, sąmokslo teorijų, socialinės atskirties ir diskriminacijos nuostatų stiprinimo pusėje.